

Finansielt utsyn

1. halvår 1998

1 SAMMENDRAG

2 KREDITTUTVIKLING OG EIENDOMSMARKEDER

- 2.1 Fortsatt høy kredittvekst 4
- 2.2 Kraftig oppsving i eiendomsmarkedene 5

3 FINANSIELL UTSATTHET I IKKE-FINANSIELL SEKTOR

- 3.1 Fortsatt god finansiell stilling i husholdningene 7
- 3.2 Økende finansiell utsatthet i foretakssektoren 10

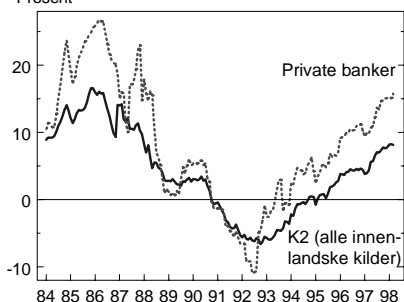
4 FINANSIELL UTSATTHET I FINANSIELL SEKTOR

- 4.1 Betydelige strukturelle endringer i banknæringen 12
 - 4.1.1 Teknologiske innovasjoner gir press på inntjeningen . . 13
 - 4.1.2 Felles europeisk valuta gir økt konkurransepress 15
- 4.2 Resultat- og balanseutviklingen i bankene 16
 - 4.2.1 Svakere resultater i bankene 16
 - 4.2.2 Kraftig vekst i forvaltningskapitalen - svekket soliditet 18
- 4.3 Fremskrivninger av bankenes resultater og balanser . . 20

1 Sammendrag

I forrige finansielt utsyn, som ble publisert i desember i fjor, fokuserte vi på at den kraftige utlånsveksten førte til økt sårbarhet i finansiell sektor, blant annet som følge av økt finansiell utsatthet i foretakssektoren. Den utviklingen vi har sett i kredittmarkedet det siste halve året, tyder på at flere av disse utviklingstrekkene er forsterket.

Figur 1.1
K2 og utlån fra private banker
Tolv månedersvekst justert for inflasjon
Prosent

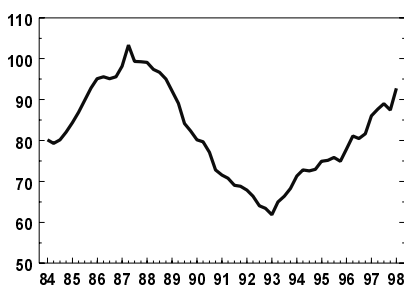

Kilde: Norges Bank

Den kraftige veksten i *innenlandsk kreditt* (K2) er ytterligere forsterket de siste månedene. I tolv månedersperioden fram til utgangen av mars økte den innenlandske kreditten med 10,5 prosent. Vekstraten blir ikke vesentlig forskjellig om vi også inkluderer kreditt fra utenlandske kilder. Bankene er fortsatt hovedkilden til den kraftige kredittveksten; tolv månedersveksten i mars var over 17 prosent. Dette er den høyeste vekstraten siden slutten av 1980-tallet. Vekstratene fortsetter således å tilta, til tross for at flere av de største bankene lenge har varslet at de sikter mot å redusere utlånsveksten.

Det er fortsatt utlån til foretakssektoren som øker mest. Samlet kreditttilførsel fra innenlandske kilder økte med om lag 20 prosent i tolv månedersperioden fram til utgangen av mars i år. Næringsfordelte utlåns-tall viser at enkelte tradisjonelt tapsutsatte næringer – blant annet varehandel, hotell og restaurant og eiendomsdrift – er blant de næringene som har tatt opp mest gjeld de siste årene.

Figur 1.2
Bruktboligpris
Justert for inflasjon
1987=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Econ

I enkelte regioner gir utviklingen på *eiendomsmarkedene* sterke assosiasjoner til forløpet på 1980-tallet. Realprisen på boliger er enkelte steder på høyde med toppnivået fra 1987. Samtidig har det vært en kraftig vekst i leieprisene for de mest attraktive kontorlokalene i flere byer. Etter vår vurdering gir den kraftige prisveksten i markedet for næringsbygg i deler av landet grunn til en viss bekymring for bankenes porteføljer. Verdien av pantet i disse eiendommene i dette markedet må antas å være klart mer usikker enn i boligmarkedet. Dersom en ser utviklingstrekkene i dette markedet i sammenheng med den kraftige utlånsveksten til tradisjonelt tapsutsatte næringer, er det grunn til en viss bekymring for den fremtidige tapsutviklingen. Kombinasjonen av betydelig byggeaktivitet og økende finansiell utsatthet har historisk sett vist seg å være svært uheldig for bankene.

Sterk utlånsvekst i banksektoren og kraftig økning i prisene på eiendommer og finansielle fordringer har i betydelig grad bidratt til den pågående krisen i de øst-asiatiske landene. I tråd med våre egne erfaringer fra 1980-tallet påpekte IMF i april-utgaven av *World Economic Outlook* at typiske bankkriser, slik en har sett i de nordiske landene og andre industrialiserte land de siste tiårene, i betydelig grad blir generert gjennom reduserte verdier på bankenes aktivaposter – forårsaket av store fluktasjoner i eiendomspriser og aksjekurser. Erfaringene fra forrige høykonjunktur tilsier at finansinstitusjonenes kreditttying bør være meget konservativ i en slik situasjon.

Figur 1.3
Foretakenes netto finansinvesteringer
Offentlige og private ikke-finansielle foretak
Justert for inflasjon

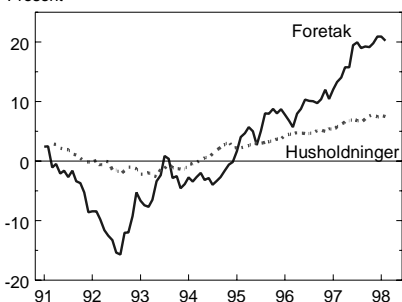

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Som vi påpekte i forrige rapport, og som det argumenteres for nedenfor, ser vi en utvikling der kredittrisikoen knyttet til *foretakssektoren* er økende. Basert på detaljerte regnskapsdata for et betydelig antall foretak presenterte vi i forrige rapport en analyse som tydet på at foretakenes finansielle utsatthet var i ferd med å øke. Beregningene viste at en økende andel av finansinstitusjonenes utlån går til foretak med relativt høy risiko, og at belåningsgraden i den såkalte høyrisikogruppen var økende. I denne rapporten har vi videreført analysen av foretakssektoren ved å se på aggregerte tall fra nasjonalregnskapet og kredittmarkedsstatistikken. Analysen samsvarer med beregningene i forrige rapport og viser at den finansielle utsattheten avtok fram til 1995 etter flere år med finansiell konsolidering. Beregningene tyder på at foretakssektorens finansielle utsatthet økte moderat i 1996 og noe sterkere i løpet av 1997. Beregningene bekreftes av tall for netto finansinvesteringer i foretakene, som viser et markert fall de siste årene, jf figur 1.3.

Ved hjelp av Norges Banks makroøkonomiske modell RIMINI er det laget fremskrivninger av foretakenes finansielle utsatthet fram mot år 2001. Disse beregningene tegner et bilde av foretakssektoren der den finansielle utsattheten ser ut til å øke ytterligere i årene fremover. Dette innebærer at finansinstitusjonenes kredittrisiko knyttet til foretakssektoren trolig vil øke i årene fremover. Beregningene er basert på de mellomlangsigtede makroøkonomiske fremskrivningene som ble presentert i Penger og Kreditt 1997/4, og den oppdaterte realøkonomiske utviklingen som ligger til grunn for inflasjonsrapporten i dette nummer av Penger og Kreditt.

Figur 1.4
Utlån til husholdnings- og foretakssektoren
Alle innenlandske kilder. Tolv månedersvekst
Prosent

Kilde: Norges Bank

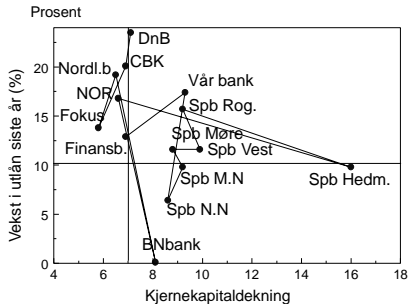
Veksten i *husholdningenes* gjeld har ikke vært like sterk som for foretakene, og husholdningene har de siste årene hatt positive netto finansinvesteringer. Dette er en markant forskjell fra forrige høykonjunktur, da husholdningenes netto finansinvesteringer var klart negative. Sammen med betydelige omvurderingsgevinster har dette resultert i at den finansielle formuen har økt markert. Husholdningenes finansielle stilling har dermed bedret seg betydelig siden slutten av 1980-årene. Til tross for bedringen i sektorens finansielle stilling, er det mye som tyder på at husholdningenes rentefølsomhet har økt de siste årene. Dette innebærer i så fall at en rentendring gir både hurtigere og noe sterkere utslag i husholdningenes tilpasning enn tidligere.

Som for foretakssektoren er det laget fremskrivninger av ulike indikatorer for finansiell utsatthet i husholdningene. Beregningene tyder på at husholdningenes gjeldsbelastning vil tilta i årene fremover, mens indikatorer for gjeldsrentebelastningen får et mer moderat forløp. Skiftanalyser, med blant annet et markert høyere rentenivå, gir utslag i en ikke ubetydelig økning i gjeldsrentebelastningen, men for sektoren samlet vil rentebelastningen fortsatt ligge på et moderat nivå.

Bankenes bokførte resultater har de siste årene gjennomgående vært tilfredsstillende og til dels gode. Det har imidlertid vært en markert

avtakende trend. Når en tar hensyn til at de gode resultatene dels kan tilskrives unormalt lave tap, dels at flere av de store bankene ikke har vært i skatteposisjon, synes den underliggende inntjeningen mindre tilfredsstillende.

Figur 1.5
Kjernekapitaldekning og utlånsvekst
i de største bankene per 31.03.98

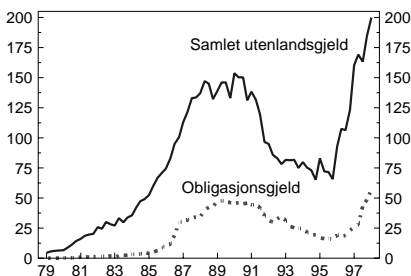

Kilde: Bankenes kvartalsrapporter og Norges Bank

Den svekkede inntjeningen skyldes i betydelig grad redusert rentenetto som følge av sterk konkurranse. I denne rapporten ser vi på to forhold som etter vår vurdering vil bidra til at dette konkurransepresset opprettholdes og trolig tiltar i årene fremover. Det ene er teknologiske innovasjoner, som både gjør det enklere for nye utenlandske finansinstitusjoner å tilby tjenester i det norske finansmarkedet, og som gjør det enklere for nye aktører å ta opp konkurransen med bankene innenfor enkeltsegmenter. Det andre er introduksjonen av euro, som ser ut til å forsterke en del av de utviklingstrekkene vi allerede har sett en tid, med økt internasjonalisering og økt konkurranse over landegrensene.

Kombinasjonen av sterk utlånsvekst og press på inntjeningen har resultert i en økning i bankenes kreditt- og likviditetsrisiko, samtidig som soliditeten er svekket. Den gjennomsnittlige kapitaldekningen i bankene er fortsatt tilfredsstillende. Fremskrivninger av bankenes resultater tyder imidlertid på at kapitaldekningen vil kunne falle ytterligere med mindre bankene klarer å bedre resultatene, for eksempel gjennom kostnadsreducerende tiltak.

Figur 1.6
Bankenes samlede utenlandsfinansiering
og obligasjonsgjeld til utlandet
Mrd kroner

Kilde: Norges Bank

Veksten i innskudd fra kunder har de siste årene vært lavere enn utlånsveksten. Bankene har dermed måttet finansiere en stor del av utlånsveksten via andre kilder. Utenlandsfinansieringen har tiltatt sterkt de to siste årene, og ved utgangen av mars i år utgjorde bankenes samlede utenlandsgjeld vel 200 milliarder kroner. En betydelig del av dette er kortsiktige lån, noe som innebærer at bankenes sårbarhet for bortfall av kortsiktig finansiering har økt. De siste månedene har det imidlertid vært en økning i finansieringen via obligasjonsmarkedet, noe som bidrar til at likviditetsrisikoen knyttet til denne typen finansiering reduseres.

Med utgangspunkt i fremskrivningene for husholdninger og foretak er det laget *fremskrivninger av bankenes fremtidige inntjening*. Formålet med fremskrivningene er å peke på hvilke konsekvenser ulike utviklingstrekk vil ha for bankenes inntjening og soliditet. I en situasjon hvor konkurransepresset opprettholdes, og muligheten til å øke inntektene således er begrenset, vil for eksempel en økning i utlånstapene stille store krav til blant annet kostnadsutviklingen i bankene.

Det er lagt til grunn en gradvis reduksjon i bankenes årlige utlånsvekst ned mot 9 prosent i 2001. Både forretnings- og sparebankene antas å få noe svekket rentenetto i 1998 og 1999. Dette begrunnes ut fra fortsatt økt konkurranse både på innskudds- og utlånsmarkedet, med det resultat at rentemarginen faller svakt i begynnelsen av perioden. Som en konsekvens av økte tap øker marginen på utlån noe mot slutten av fremskrivningsperioden. I basisscenariotet er det lagt til grunn at bankenes

bokførte tap gradvis øker mot 0,5 prosent av netto utlån. Kostnadsveksten er antatt å holde seg om lag på dagens nivå de to første årene, for deretter å avta noe.

Gitt disse forutsetningene viser beregningene at bankenes driftsresultater etter tap vil kunne svekkes ytterligere i årene fremover, og kjernekapitaldekningen vil kunne falle – sterkest for forretningsbankene. Hvis bankene ikke klarer å øke rentemarginen, eller dersom tapene øker ytterligere, vil resultatene bli enda svakere.

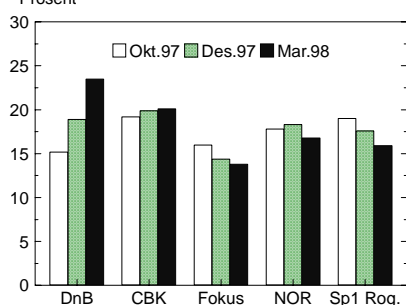
Slike fremskrivninger for bankene vil i betydelig grad være avhengig av de forutsetninger som legges til grunn, og de vil være beheftet med betydelig usikkerhet. Gitt de makroøkonomiske utviklingstrekkene og det konkurransebildet vi ser konturene av, viser imidlertid fremskrivningene at bankene vil stå overfor store utfordringer når det gjelder å opprettholde inntjeningen og soliditeten på et tilfredsstillende nivå.

2 Kredittutvikling og eiendomsmarkeder

2.1 Fortsatt høy kredittvekst

Den høye kredittveksten har fortsatt inn i 1998. I tolv månedersperioden fram til utgangen av april var økningen i publikums innenlandske kreditt (K2) 9,8 prosent – om lag det samme som ved årsskiftet 1997/8. Sammenlignet med måneden før var det imidlertid en nedgang på 0,8 prosentpoeng, noe som kan ha sammenheng med ulik plassering av påsken i 1997 og 1998. Justert for den generelle prisstigningen er både utlånsveksten fra alle innenlandske kilder og fra bankene forholdsvis nær de svært høye vekstratene fra midt på 1980-tallet. Veksten i K2 er også klart høyere enn veksten i bruttonasjonalproduktet for Fastlands-Norge.

Figur 2.1
Utlånsveksten i de største bankene
Morbank. Tolv månedersvekst
Prosent

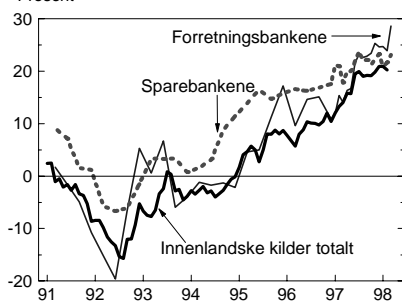

Kilde: Bankenes kvartals- og årsrapporter

Få tegn til strammere utlånspraksis i bankene

På tilbudssiden er fremdeles bankene hovedkilden til kredittveksten. Flere av de største bankene annonserte innstramminger i långivningen i fjor høst og ved fremleggelse av årsresultatene for 1997, men så langt har en ikke registrert merkbare effekter av disse tiltakene. Det kan dessuten pekes på at bankene også er tilbydere av kreditt gjennom datterselskap. Det er særlig grunn til å merke seg utlånsveksten fra finansieringsselskapene. Justert for et par særskilte forhold må en tilbake til april 1994 for å finne vekstrater for finansieringsselskapene på tolv månedersbasis som er under 15 prosent. Kredittveksten til publikum fra statsbankene, forsikringsselskapene og obligasjons- og sertifikatmarkedet er fremdeles lav og til dels negativ.

Figur 2.2
Utlån til foretakssektoren
Tolv månedersvekst
Prosent

Kilde: Norges Bank

Tabell 2.1 Utlån til utvalgte næringer.
Tolvm. vekst (V) i pst. Nivå (N) i mrd kr

1. kvartal 1998	Forr. bank		Sparebank	
	V	N	V	N
Industri og bergverk	27	27	7	11
Bygg og anlegg	24	10	13	8
Vareh., hotell og rest.	12	29	20	19
Utenriks sjøfart	6	23	45	5
Eiendomsdrift mv.	36	87	22	38
Lønnstakere	20	182	12	194
Publikum	22	399	14	312

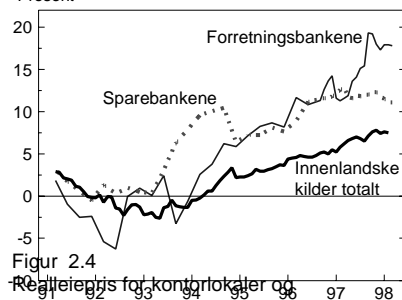
Kilde: Norges Bank

De private ikke-finansielle foretakenes låneopptak har økt meget kraftig den senere tid, og har så langt representert den viktigste drivkraften til kredittveksten fra etterspørselssiden. Kredittveksten til foretakssektoren fra alle innenlandske kilder var på om lag 20 prosent i tolv månedersperioden fram til utgangen av mars 1998, jf figur 2.2. Tall fra Findatrdatabasen for tredje kvartal 1997 viser at vekstraten er om lag den samme når de utenlandske kildene inkluderes. De private bankenes utlån til sektoren har økt enda noe kraftigere. I tillegg til at vekstratene nå er høye, kan en peke på at dette har vedvart over lengre tid. I sparebankene har volumet av næringslivslån om lag fordoblet seg i løpet av siste fireårsperiode.

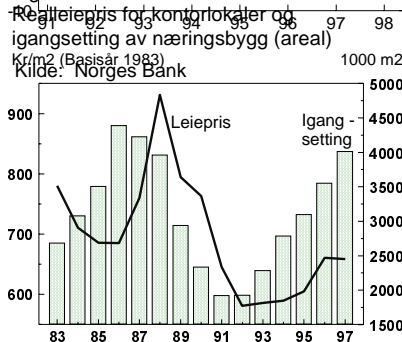
Sterk utlånsvekst til tradisjonelt tapsutsatte næringer

Næringsfordelte utlånstall for forretnings- og sparebankene er gjengitt i tabell 2.1. Det fremgår at bankenes utlån til enkelte tradisjonelt tapsutsatte næringer økte kraftig gjennom tolv månedersperioden fram til utgangen av mars 1998. Sett i lys av den senere tids kraftige prisvekst i eiendomsmarkedene, kan det være særlig grunn til å fremheve den kraftige utlånsveksten til eiendomsdrift. Utlånsveksten fra forretnings- og sparebankene til denne næringen var på henholdsvis 36 og 22 prosent ved utgangen av første kvartal 1998. Utlån til denne næringen utgjør nesten 40 prosent av bankenes samlede næringslån. I tillegg kommer at næringens låneopptak fra andre kilder også har økt markant. Finansieringsselskapenes og kredittforetakenes utlån til eiendomsdrift, som utgjør om lag 35 milliarder kroner, økte med henholdsvis 21 og 15 prosent i løpet av 1997. Andre næringer med betydelig vekst i låneopptaket er bygge og anleggsvirksomhet, industri og bergverksdrift samt varehandel, hotell- og restaurantdrift.

Figur 2.3
Utlån til husholdningssektoren
Tolv månedersvekst
Prosent

Figur 2.4

Kilde: SSB, DnB, Dagens Næringsliv og Eiendomsspar AS

Med en tolv månedersvekst på 7½ prosent ved utgangen av første kvartal 1998 er veksten i husholdningssektorens lånegjeld fremdeles lavere enn for hele publikumssektoren. De siste årene har vekstratene økt jevnt og om lag i takt med veksten i disponibel inntekt. Utlånsveksten fra bankene til husholdningssektoren har ligget på noe over 10 prosent de siste årene, med unntak av forretningsbankenes utlån, som gjennom deler av 1997 og 1998 er påvirket av en større overføring av lån fra Vital forsikring til DnB.

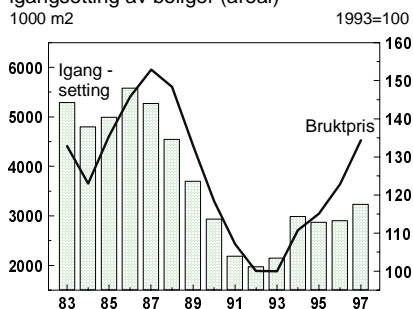
2.2 Kraftig oppsving i eiendomsmarkedene

I den senere tid har utviklingen på eiendomsmarkedene i enkelte regioner gitt assosiasjoner til forløpet midt på 1980-tallet. Erfaringene fra forrige høykonjunktur tilsier at finansinstitusjonenes långivning bør være meget konservativ i en slik situasjon.

Byggearealsstatistikken for igangsatte næringsbygg viser at både aktivitetsveksten og -nivået er nær toppnivået fra 1980-årene. Tallene er riktignok påvirket av byggingen av hovedflyplass på Gardermoen og nytt Rikshospital, men igangsettingen i viktige næringer som hotell- og

restaurant, eiendomsdrift og industri viser også meget høy vekst. Det er også registrert kraftig vekst i leieprisene for de mest attraktive kontorlokale i flere av landets største byer. Så langt på 1990-tallet har riktignok veksten i den aggregerte leieprisindeksen for kontorlokaler vært vesentlig lavere enn på 1980-tallet. I følge statistikken er den aggregerte leieprisen pr m² i dag om lag 30 prosent lavere enn realprisen i 1988. En skal imidlertid være varsom ved tolkningen av indikatoren fordi den bygger på et relativt lite datagrunnlag.

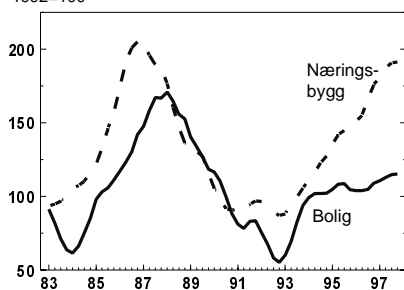
Figur 2.5
Realprisindeks brukte boliger og igangsetting av boliger (areal) 1000 m²

Kilde: SSB og Econ

Den stigende trenden i både nominelle og reelle priser på brukte boliger har vedvart inn i 1998. Etter tegn til avdemping i prisveksten for brukte boliger i siste del av 1997 har veksten i følge de fleste prisindekser tiltatt klart så langt i 1998. Den reelle bruktboligprisen for hele landet ligger om lag 10 prosent under toppnivået fra 1987. Selv om arealet av igangsatte boliger økte med 11 prosent fra 1996 til 1997, var igangsettingen noe lavere enn forventet. Relativt lav nybyggingsaktivitet og betydelig nettoinnflytting til de største byene har således bidratt til den betydelige prisveksten i bruktboligmarkedet. Kapasitetsmangel i bygge- og anleggsnæringen og tomtmangel har vært nevnt som årsaker til at igangsettingen var forholdsvis moderat i 1997 – til tross for betydelige etterspørselsimpulser. Så langt i 1998 har igangsettingen økt noe sterkere enn gjennom fjoråret. For årets fire første måneder er det registrert en vekst på vel 3 prosent sammenlignet med tilsvarende periode i 1997.

Figur 2.6
Ordretilgang. Boliger og næringsbygg
Verdiindeks. 4 kvartalers glidende gj.snitt
1992=100

Kilde: Norges Bank

Lave realrenter etter skatt, høy inntektsvekst og betydelig prisvekst i både markedet for brukte boliger og næringsbygg er faktorer som peker i retning av fortsatt høy etterspørsel i eiendomsmarkedene for inneværende og neste år. Den høye etterspørselen bekreftes av høy ordretilgang på boliger og ikke minst næringsbygg, jf figur 2.6. På tilbudssiden vil ferdigstilling av flere store offentlige byggeprosjekt gi ledig kapasitet. Dette vil frigjøre ressurser som kan virke positivt på igangsettingen. På den annen side kan endringer i byggeloven og nye tekniske forskrifter, gjennom økt saksbehandlingstid og økte byggekostnader, virke dempende. På kort sikt synes derfor de prisdempende effektene fra større eiendomsmasse å bli moderate i forhold til den sterke etterspørselen.

3 Finansiell utsatthet i ikke-finansiell sektor

Den konjunkturoppgangen vi har hatt de siste årene, har vært gunstig for husholdninger og foretak, og dermed også for finansinstitusjonene. Blant annet har utviklingen i de ikke-finansielle foretakene vært en viktig årsak til den hurtige konsolideringen av norske banker etter bankkrisen. Realøkonomiske forhold som påvirker husholdninger og foretak er således av stor betydning. Det er derfor gjort beregninger av den finansielle utsattheten i husholdnings- og foretakssektoren fram mot år 2001 ved hjelp av

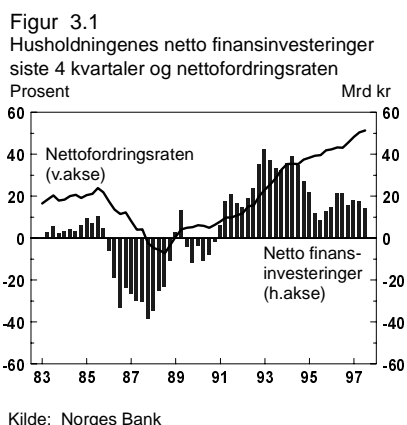
Norges Banks makroøkonomiske modell RIMINI. Det understrekes at beregningene er beheftet med betydelig usikkerhet. Fremskrivningene er basert på det makroøkonomiske bildet for årene 1998-2001 som ble tegnet i Penger og Kreditt 1997/4, og den løpende realøkonomiske utviklingen beskrevet i inflasjonsrapporten i dette nummer av Penger og Kreditt.

Hovedelementer i den realøkonomiske utviklingen for inneværende år og neste år er en fortsatt sterk vekst i etterspørsel og produksjon. Dette vil kunne føre til økt lønns- og prisstigning og derigjennom svekket konkurranseevne. En slik utvikling vil kunne gi dårligere inntjening i foretakssektoren og etter hvert også svekke husholdningenes finansielle stilling. Anslagene for mellomlang sikt varsler et konjunkturomslag, med svake etterspørselsimpulser til fastlandsøkonomien – først og fremst på grunn av negative vekstbidrag fra foretaksinvesteringene. Dette vil føre til at arbeidsledigheten øker, men fra et svært lavt nivå.

3.1 Fortsatt god finansiell stilling i husholdningene

Sterk finansiell stilling i husholdningene samlet sett ...

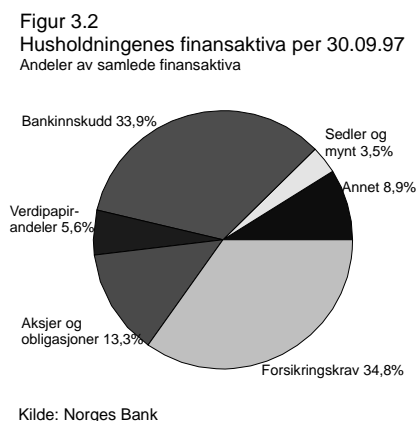
Målt ved husholdningenes samlede netto finansformue synes husholdningssektorens finansielle stilling å være meget god. Fra en netto gjeldsposisjon svarende til 7 prosent av sektorens disponible inntekt i 1988 har formuen steget jevnt – både gjennom den påfølgende nedgangskonjunkturen og i den oppgangsperioden vi nå er inne i. Ved utgangen av tredje kvartal 1997 var husholdningenes netto finansformue 280 milliarder kroner, eller om lag 51 prosent av disponibel inntekt, jf figur 3.1. Husholdningenes formue økte med over 50 milliarder kroner de tre første kvartalene av 1997. 31 milliarder av denne økningen skyldes omvurderinger, i all hovedsak kursgevinster på verdipapirer og forsikringskrav, mens netto finansinvesteringene utgjorde 19 milliarder.

Positive og relativt høye netto finansinvesteringer i husholdningene er en markant forskjell fra forrige høykonjunktur. Kredittmarkedstatistikken kan imidlertid tyde på at finansinvesteringene, som vist i figur 3.1, er i ferd med å falle.

... men store fordringsposter er lite likvide og aksjebeholdningen skjevt fordelt

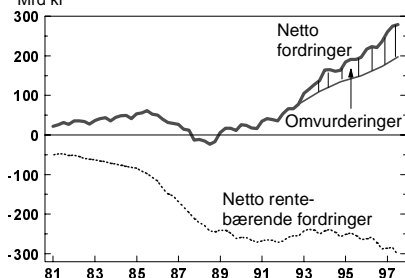
Flere forhold taler for at utviklingen i husholdningenes samlede netto fordringer ikke er en god indikator for deres evne til å dekke fremtidige låneforpliktelser. Som vist i figur 3.2 er om lag en tredjedel av brutto fordringene forsikringskrav. Dette er reserver som forsikringsselskap og pensjonskasser holder for å møte fremtidige forpliktelser overfor husholdningene, og er i liten grad formue som husholdningene etter eget valg kan gjøre likvide. Holdes forsikringskravene utenom, har husholdningene om lag 55 milliarder kroner i netto gjeld.

Videre er aksjeformuen fortsatt svært skjevt fordelt, selv om det er blitt

flere aksjonærer og eiere av aksjefondsandeler de siste årene. Ifølge Selvangivelsesstatistikken for 1996 var 60 prosent av alle VPS-registrerte aksjer eid av de 5 prosent av skattebetalerne med høyest inntekt i henhold til skatteligningen, og for aksjer ikke registrert i VPS var fordelingen enda skjevare.

Figur 3.3
Netto fordringer, omvurderinger og netto rentebærende fordringer. Husholdninger
Mrd kr

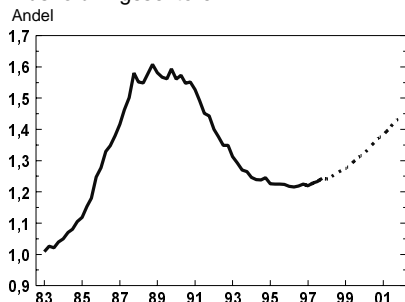

Kilde: Norges Bank

En stor del av de siste års verdiøkning i husholdningenes nettoformue skyldes prisstigning på verdipapirer, og ikke finansinvesteringer. I perioden 1993–97 bidro omvurderingene, som er vist ved det skraverte feltet i figur 3.3, til å øke fordringene med 82 milliarder kroner. De store omvurderingene reflekterer i noen grad den usikkerhet som knytter seg til kursutviklingen i verdipapirmarkedene. Sammen med den skjeve fordelingen av aksjeporteføljen og forsikringskravenes lave likviditetsgrad, tilsier dette at det er bankinnskuddene som i de fleste husholdninger representerer den viktigste finansielle bufferen mot uforutsette utgiftsøkninger eller inntektskutt.

Som mål på husholdningenes finansielle stilling kan det derfor være mer relevant å betrakte netto rentebærende fordringer. Av figur 3.3 fremgår det at husholdningenes netto rentebærende fordringer ikke har økt på 1990-tallet. Ved utgangen av tredje kvartal 1997 var netto rentebærende fordringer -302 milliarder kroner. Nominelt er dette noe lavere enn ved inngangen til 1990-tallet. Tar vi hensyn til prisstigningen, er realverdien den samme som i 1991. Tendensen de siste årene – og i særlig grad det siste året – synes å være at netto rentebærende gjeld øker.

Figur 3.4
Lån som andel av disponibel inntekt
Husholdningssektoren
Andel

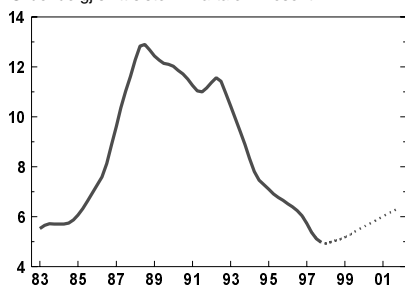

Kilde: Norges Bank

Husholdningenes finansielle stilling er likevel vesentlig bedret de siste 10 årene. Et mål på dette er forholdet mellom husholdningenes brutto gjeld og disponible inntekter. Mens husholdningenes lånegjeld samlet sett var over 1,5 gang så stor som årsinntekten ved slutten av 1980-tallet, er nå gjeldsraten kommet ned i 1,2. Dette skyldes både lav og tildels negativ vekst i låneopptakene i første del av 1990-tallet, og at husholdningene har hatt sterk inntektsvekst. Nominelt økte disponibel inntekt med 70 prosent, og reelt med 30 prosent, fra 1988 til 1997.

I fjor økte imidlertid gjelden sterkere enn disponibel inntekt for første gang på mange år, og makroøkonomiske fremskrivninger tyder på at denne utviklingen vil kunne fortsette. Dette er vist ved den stiplede linjen i figur 3.4. Selv om gjeldsraten også etter årtusenskiftet vil være klart lavere enn toppnivået i 1988–89, er økningen betydelig. Ved et lavt rentenivå trenger ikke dette være problematisk. Det innebærer likevel at husholdningene blir mer sårbare for økninger i rentenivået.

Figur 3.5
Renteutgifter i prosent av kontantinntekt
Husholdningssektoren
Glidende gj.snitt siste 4 kvartaler. Prosent

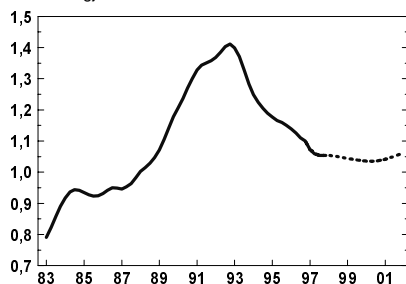

Kilde: Norges Bank

Et aggregert mål på husholdningenes gjeldsrentebelastning er samlede renteutgifters andel av husholdningenes kontantinntekt (disponibel inntekt pluss brutto renteutgifter) som vist i figur 3.5. Brutto renteutgifter er her målt etter skatt, dvs. etter at gjeldsfradraget er trukket fra. Renteutgiftene legger nå beslag på kun 5 prosent av husholdningenes kontantoverskudd, mens de utgjorde knapt 13 prosent på det meste i

1988. Forskjellen skyldes lavt rentenivå og forholdsvis lav gjeldsrate sammenliknet med for 10 år siden, mens redusert gjeldsfradrag trekker i motsatt retning. Gjeldsrentebelastningen vil øke noe som følge av den siste tids renteøkning, og i årene framover vil først og fremst noe høyere gjeldsrate bidra til å øke renteutgiftenes andel av kontantinntekten. Som vist i figur 3.5 er imidlertid ikke økningen spesielt stor med de forutsetninger som her er lagt til grunn.

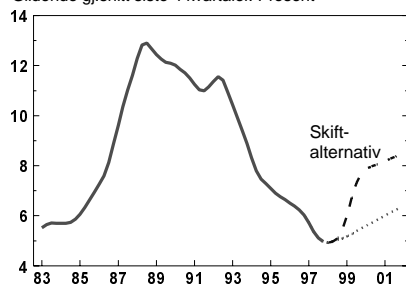
Figur 3.6
Lån som andel av boligformuen
Husholdningssektoren.
Glidende gj.snitt siste 4 kvartaler. Prosent

Kilde: Norges Bank

Det viktigste panteobjektet for husholdningene er boliger. Som en indikator for belåningsgraden vises i figur 3.6 brutto utlån til husholdningene som andel av sektorens boligformue. Indikatoren er sterkt påvirket av boligprisutviklingen, og særlig har stigende boligpriser de siste fem årene bidratt til å redusere belåningsgraden. Tiltakende utlånsvekst gjør at dette fallet nå har stoppet opp. Fremskrevet bane for indikatoren er vist ved den stiplede linjen. Selv om en legger til grunn relativt sterk utlånsvekst fremover, innebærer ikke anslagene noen vesentlig svekkelse av bankenes sikkerheter målt med denne indikatoren. Den viktigste årsaken er imidlertid at boligprisene ventes å stige gjennom hele perioden. Sterkt press i boligmarkedet øker imidlertid faren for at boligprisene bringes opp på et nivå vesentlig over det som underliggende økonomiske faktorer gir grunnlag for. Dette øker fallhøyden, og særlig dersom økonomien blir utsatt for økonomiske sjokk som tilsier lavere boligpriser. På grunn av selvforsterkende mekanismer i boligprisdannelsen, kan priskorreksjonene i boligmarkedet bli betydelige og bankenes panteverdier tilsvarende redusert. Sammen med et svekket inntektsgrunnlag i husholdningene vil dette i så fall kunne øke bankenes tap.

Figur 3.7
Renteutgifter i prosent av kontantinntekt
Husholdningssektoren. Virkning av
skifteeksperiment.
Glidende gj.snitt siste 4 kvartaler. Prosent

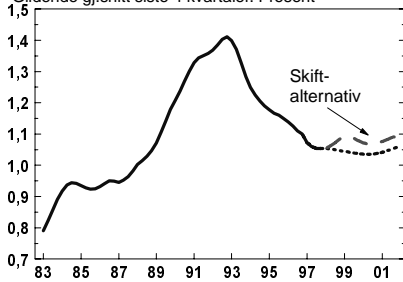

Kilde: Norges Bank

For å undersøke hvor sårbare husholdningene vil være dersom rentene skulle øke og finanspolitikken strammes til, har vi sett på hvordan de finansielle indikatorene i RIMINI vil påvirkes av et slikt skifteeksperiment. Det understrekes at eksperimentet må sees på som en ren "stress-test" og ikke som uttrykk for et sannsynlig hendelsesforløp. I skiftanalysen lar vi offentlige utgifter reduseres med 12 milliarder kroner fra og med 1999, samtidig som rentenivået øker med til sammen 3 prosentpoeng gjennom de to siste kvartaler av 1998 og første kvartal i 1999.

Et høyere rentenivå gir umiddelbart utslag i økte renteutgifter, jf. figur 3.7. Over tid øker gjeldsrentebelastningen ytterligere som følge av at husholdningenes inntekter øker mindre enn i referansebanen, men over den tidshorisonen vi ser på, øker gjeldsrentebelastningen ikke til et nivå som synes kritisk for husholdningene samlet sett.

Figur 3.8
Lån som andel av boligformuen
Husholdningssektoren. Virkning av
skifteeksperiment
Glidende gj.snitt siste 4 kvartaler. Prosent

Kilde: Norges Bank

Høyere rente og finanspolitisk innstramming gir vesentlig lavere utlånsvekst, men fordi veksten i boligprisene dempes enda mer, øker likevel belåningsgraden, jf figur 3.8.

En del husholdninger vil trolig få problemer med å betjene lån med den renteøkningen vi har lagt til grunn i skifteeksperimentet. Dette vil føre til en viss økning i bankenes tap. En del husholdninger har fått betydelig høyere inntekter som følge av den siste tidens sterke sysselsettingsvekst. Disse er trolig også relativt godt representert blant de som nylig har investert i bolig. Gjennomgående vil mange av disse husholdningene ha lite egenkapital, og de kan også være mer utsatt for å miste jobben når presset i økonomien avtar.

En viktig årsak til at husholdningenes finansielle utsatthet ikke øker vesentlig i skifteeksperimentet, er at husholdningenes lånegjeld både sett i forhold til deres inntektsutvikling og sett i forhold til verdien av boligkapitalen i utgangspunktet er ganske lav. Et tilsvarende skift mot slutten av fremskrivningsperioden ville trolig gitt vesentlig sterkere effekter ved å forsterke en "hard landing". I år 2001 er husholdningenes gjeldsbelastning i referansebanen klart større enn den er i dag. Likeledes er boligprisene høyere, og dermed også fallhøyden i boligmarkedet større.

3.2 Økende finansiell utsatthet i foretakssektoren

I forrige Finansielt utsyn ble det presentert en risikoklassifisering av foretakssektorens gjeld for perioden 1993–96. Beregningene viste at kredittrisikoen knyttet til foretakssektorens gjeld økte noe fra 1995 til 1996. Herunder ble det pekt på at ny langsiktig gjeld finansierte en større andel av investeringene i 1996 enn i de foregående to år, og at en økende andel av kreditten ble formidlet til såkalte høyrisikoforetak.

Mens beregningene i den forrige rapporten var basert på et omfattende tallmateriale for enkeltforetak, forsøkes det i dette avsnittet å føre analysen videre på aggregerte tall fra nasjonalregnskapet og kredittmarkedsstatistikken. Ved hjelp av RIMINI blir det også presentert fremskrivninger av sektorens finansielle utsatthet fram mot 2001.

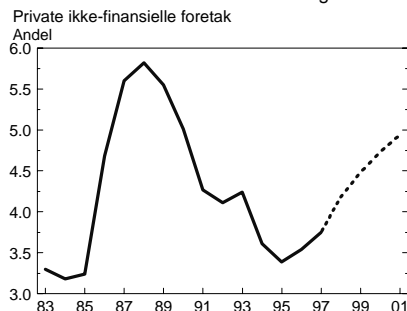
Forsterkede tendenser til at bankenes kredittrisiko øker

I samsvar med beregningene i forrige rapport viser analysen av foretakssektoren på aggregerte tall at den finansielle utsattheten nådde et bunnpunkt i 1995 etter flere år med finansiell konsolidering. Siden har sektorens finansielle utsatthet økt moderat i 1996 og noe sterkere i løpet av 1997. Den senere tids kraftige lånevekst stiller økte krav til foretakssektorens fremtidige inntjening for å kunne betjene gjelden.

Selv med en utvikling i perioden 1998–2001 der veksten i foretakssektorens rentebærende gjeld reduseres betydelig og ned mot den nominelle veksten i BNP Fastlands-Norge, tegner fremskrivningene et bilde av foretakssektoren der den finansielle utsattheten er økende og

relativt høy.

Figur 3.9
Rentebærende gjeld som andel av
kontantoverskudd fratrukket renteutgifter¹⁾
Private ikke-finansielle foretak

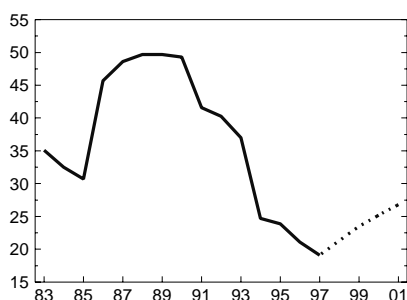
Kilde: Norges Bank

1) Rentebærende gjeld er definert som lån fra innen- og utenlandske finansinstitusjoner samt fra obligasjons- og sertifikatmarkedet. Kontantoverskudd er definert ved summen av brutto produkt og formuesinntekt fratrukket lønnskostnader og skatt. I nevneren til indikatoren i figur 3.9 er renteutgiftene trukket fra kontantoverskuddet for å få et mål på sektorens evne til å betale avdrag.

I fremskrivningsperioden øker den rentebærende gjelden klart mer enn kontantoverskuddet, og forholdet mellom de to størrelsene øker til et høyt nivå historisk sett, jf figur 3.9. En økning i indikatoren betyr økt gjeldsbelastning og høyere risiko for at økonomiske korreksjoner eller sjokk resulterer i svak gjeldbetjeningsevne og økte tap i finansiell sektor. Mot slutten av fremskrivningsperioden er veksten i rentebærende gjeld moderat, men høy lønnsvekst og lav vekst i verdiskapingen fører til at indikatoren øker ytterligere.

Foretakssektorens gjeldsbetjeningsevne vil i tillegg til gjeldsnivå og inntjening avhenge av renteutviklingen. I figur 3.10 illustreres en indikator som kombinerer de tre størrelsene i forholdstallet renteutgifter i prosent av kontantoverskudd. Av figuren fremgår det at foretakssektorens gjeldsrentebelastning ble markant lavere i perioden 1990–97, etter å ha ligget på om lag 50 prosent i siste halvdel av 1980-årene. Som følge av nedgang i rentenivået fortsatte indikatoren å falle også etter 1995.

Figur 3.10
Renteutgifter i prosent av kontantoverskudd
Private ikke-finansielle foretak
Prosent

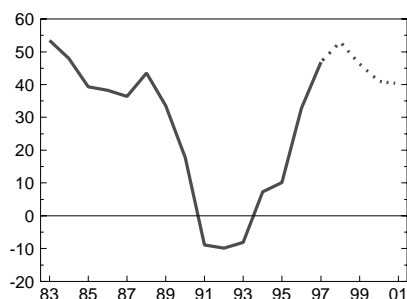

Kilde: Norges Bank

Indikatoren for gjeldsrentebelastningen øker noe i fremskrivningsperioden, men ligger fortsatt under 30 prosent. Den moderate utviklingen kan i vesentlig grad tilskrives at vi som en teknisk forutsetning har om lag uendret rentenivå i pengemarkedet – og en relativt stabil utvikling i de økonomiske rammebetingelsene for øvrig. Virkningene på foretakssektorens gjeldsrentebelastning av en eventuell innstramming i den økonomiske politikken drøftes videre i neste avsnitt.

Utviklingen i foretakssektorens gjeld har nær sammenheng med investeringsutviklingen. Fastlandsforetakenes investeringer har økt betydelig gjennom de siste årene og har kommet opp på et høyt nivå. Norges Bank anslår fortsatt vekst i fastlandsforetakenes investeringer i år, men videre utover i fremskrivningsperioden ventes noe svakere konkurranseevne å gi negativ investeringsvekst i fastlandsforetakene. Investeringsnivået vil likevel ligge på et relativt høyt nivå ut perioden.

Figur 3.11
Gjeldsandeler for realinvesteringer
Private ikke-finansielle foretak
Glidende gjennomsnitt siste 12 kvartaler. Prosent

Kilde: Norges Bank

I forrige Finansielt utsyn pekte vi på at såkalte høyrisikoforetak stod for en økende andel av investeringene, og at gjeldsandelen av investeringene hadde økt. Aggregerte tall for foretakssektoren bekrefter økningen i gjeldsfinansiering av investeringene og viser en kraftig forsterkning av tendensen gjennom 1997, jf figur 3.11. Gjeldsandelen har økt betydelig fra inngangen til konjunkturoppgangen i 1993, og ligger nå på høyde med andelene midt på 1980-tallet. De negative andelene i perioden 1991–93 kan føres tilbake til lavt investeringsnivå og at foretakene som gruppe netto nedbetalte gjeld. I tillegg bidro bankenes tapsavsetninger til lavere lånegjeld i disse årene. Tendensen til økende gjeldsfinansiering av investeringene bekreftes av nasjonalregnskapets foreløpige tall for offentlige og private foretaks netto finansinvesteringer. Netto finansinvesteringene ble kraftig redusert fra 1996 til 1997, og foreløpige beregninger for 1997 viser netto finansinvesteringer på -56 milliarder

kroner – om lag på linje med nivået fra midt på 1980-tallet.

Utover i fremskrivningsperioden avtar gjeldsandelen til 40 prosent etter å ha ligget på noe over 50 prosent i 1998. Foretakssektorens evne til å selvfinansiere investeringene svekkes gjennom redusert inntjening som følge av lavere konkurransevne og dempet etterspørselsvekst. Likevel avtar gjeldsandelen blant annet fordi nyetableringene ventes å avta med konjunkturedgangen. Belåningsgraden faller med andre ord som følge av at det i økende grad er foretak med relativt sett høy selvfinansierings-evne som står bak investeringene.

Merkbare effekter av en økonomisk innstramming

I dette avsnittet vurderes effektene på foretakssektorens finansielle utsatthet av samme type økonomiske innstramming som for husholdningssektoren, dvs en “stresstest” der både penge- og finanspolitikken innstrammes.

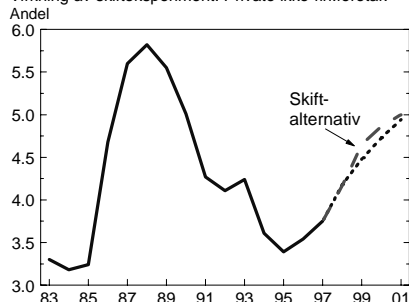
Som følge av økt rentenivå reduseres veksten i sektorens rentebærende gjeld klart i forhold til referansebanen. Den kontraktive finanspolitikken bidrar også etter noe tid til lavere låneopptak gjennom svakere aktivitets- og investeringsvekst. Samtidig avtar imidlertid også veksten i foretakssektorens kontantoverskudd slik at forholdstallet ikke endres nevneverdig i forhold til referansebanen, jf figur 3.12. Ved utgangen av fremskrivningsperioden har derfor foretakssektoren fremdeles relativt høy gjeldsbelastning. Innstrammingen vil på noe lengre sikt virke dempende på foretakssektorens gjeldsbelastning.

I figur 3.13 vises gjeldsrentebelastningen til foretakssektoren med og uten innstrammingen i den økonomiske politikken. Av figuren fremgår det at gjeldsrentebelastningen øker til om lag 35 prosent etter årtusenskiftet dersom de antatte innstrammingene finner sted. Dette nivået må anses som relativt moderat sammenlignet med nivået på slutten av 1980-tallet. Innstrammingen vil øke gjeldsrentebelastningen med om lag 10 prosentpoeng relativt til referansebanen, noe som må antas å få en viss effekt på bankenes tap.

I skiftalternativet vårt skjer innstrammingene samtidig som økonomien er inne i en høykonjunktur. Arbeidsledigheten er meget lav og etterspørselen rettet mot fastlandsøkonomien er høy. Dersom en tenker seg at de samme innstrammingene kommer noe senere og samtidig med at andre faktorer trekker i kontraktiv retning, må det antas at effekten på gjeldsrentebelastningen forsterkes klart og at bankenes tap øker sterkere.

Figur 3.12
Rentebærende gjeld som andel av kontantoverskudd fratrukket renteutgifter.

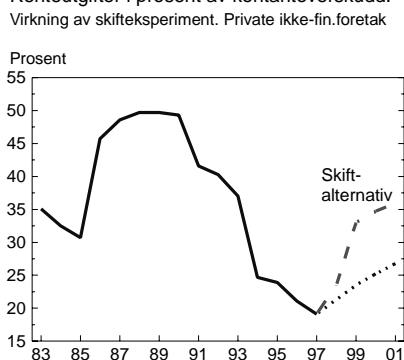
Virkning av skifteksperiment. Private ikke-fin. foretak

Kilde: Norges Bank

Figur 3.13
Renteutgifter i prosent av kontantoverskudd.

Virkning av skifteksperiment. Private ikke-fin. foretak

Kilde: Norges Bank

4 Finansiell utsatthet i finansiell sektor

4.1 Betydelige strukturelle endringer i banknæringen

Norsk og europeisk finansnæring har de siste ti til tyve år vært preget av betydelige endringer i rammebetingelsene, med blant annet liberalisering av kredittforholdene og økt internasjonalisering av finansmarkedene. Disse endringene har bidratt til at konkurransen i de norske finansmarkedene er skjerpet, med et tilhørende press på finansinstitusjonenes inntjening. For bankenes del har dette, spesielt de siste årene, vært gjenspeilet i to forhold; en stadig fallende rentemargin og en fallende innskuddsandel. Begge forhold har trukket i retning av å redusere bankenes inntjening.

De fleste av disse utviklingstrekkene har vært drevet fram av forhold som er uavhengige av etableringen av den økonomiske og monetære union, ØMU. Trendene med deregulering og liberalisering, økt internasjonalisering, endret kundeatferd og hurtig teknologisk utvikling – og økt konkurranse som følge av dette – vil fortsette uansett utvikling i EU. Det er imidlertid mye som tyder på at etableringen av ØMU vil forsterke og akselerere flere av disse utviklingstrekkene.

Vi har sett nærmere på hvordan utfordringer knyttet til innovasjoner innenfor informasjonsteknologi (IT), og iverksettelsen av tredje fase i den økonomiske og monetære union vil kunne påvirke bankenes konkurransesituasjonen i årene fremover. I kapittel 4.3 bruker vi denne analysen, sammen med fremskrivningene for husholdninger og foretak, til å beskrive mulige utviklingstrekk i bankene fram mot år 2001.

4.1.1 Teknologiske innovasjoner gir press på inntjeningen

Banknæringen vil mer enn de fleste andre næringer gjennomgå store endringer som følge av informasjonsteknologiske innovasjoner. IT øker generelt mulighetene for å overføre, lagre og bruke informasjon, og forenklet kan en si at dette påvirker bankene fra to hold. For det første griper IT inn i så godt som alle ledd i produksjon og distribusjon av finansielle tjenester. IT øker produksjonskapasiteten i bankenes datasystemer og kan forenkle arbeidsrutiner, og dette virker i seg selv konkurranseskjerpene. Et annet viktig trekk er at nye elektronisk baserte distribusjonskanaler har blitt tatt i bruk, og videreutvikles. Minibanker og betalingsterminaler, telefonsentre, og internetsider, i kombinasjon med etter hvert stor spredning av PC'er, gir økt tilgjengelighet og økt automatisering. På sikt vil interaktivt TV der man kan kommunisere gjennom både bilde og lyd, og bruk av smarte kort (kort med innebygde mikroprosessorer), få særlig betydning for denne utviklingen, men når og hvordan dette vil bli kommersielt utnyttet er ennå uvisst.

For det andre påvirker disse informasjonsteknologiske endringene informasjonsstrømmene i samfunnet. Generelle informasjonsproblemer blir mindre og bidrar til å redusere bankenes markedsrett. Det gjør det vanskeligere å ta større marginer enn det som er nødvendig ut fra kostnadseffektiv drift. Andre aktører i og utenfor finansnæringen styrker dessuten sin konkurranseposisjon i forhold til bankene. Viktige

konkurransefortrinn i tillegg til bank- og finansfaglig kompetanse, vil være evne til å bruke teknologi hensiktsmessig, og tilgang til kundedatabaser og nettverk som en kan nå kundene gjennom.

På lånemarkedet kan en særlig vente økt konkurranse på lån med det vi kan kalle transparent risiko. Dette vil være lån med godt pant og/eller lån til kunder med god og sikker betalingsevne. Store deler av boliglånsmassen, og visse typer næringslån har slike kjennetegn. På lån som er mer vanskelig å risikovurdere vil konkurransen mellom bankene dreie seg om evne til å vurdere og prise risiko. Det minst oversiktlige markedet er etter alt å dømme driftskreditter til små og mellomstore foretak, og her må en vente at konkurransen skjerpes senere og med mindre kraft enn i de mer transparente delene av kredittmarkedet.

Innenfor forbruksfinansiering, der rentenivået ofte har mindre å si for kunden enn for eksempel effektiviteten i tildelingsprosedyren, er marginene gjennomgående høye og inntjeningen tilsvarende god. En ser her en sterk kobling mellom salgssted og finansieringsselskap. Stadig bedre informasjonstilgang om betalingshistorien og betalingsevnen til kundene, kombinert med bedre vurderings- og kommunikasjons-systemer, har effektivisert kredittildelingen sterkt. Denne delen av markedet ligger klart til rette for nye deltakere og økt konkurranse.

På sparemarkedet er konkurransen allerede sterk om bankinnskudd, men det utelukkes ikke at konkurransen vil kunne skjerpes ytterligere. Innenfor fondsforvaltning er det trolig større potensiale for økt konkurranse. Tendenser til lavere kjøps- og forvaltningsgebyrer tyder på at denne utviklingen har startet. Fremover vil det være en stor utfordring å bedre investorenes informasjonstilgang i dette markedet. I USA har en sett vellykkede eksempler på foretak som har spesialisert seg på å stille seg mellom kunden og tilbydere av et stort spekter konkurrerende spareprodukt, og på den måten har skapt økt transparens.

Nye og billigere betalingsmidler vil bli lansert, og disse ser i stor grad ut til å komme fra ikke-banker. Likevel kan tjenestene bli distribuert i allianse med banker. For betaling over internett er det utviklet sikrere og enklere betalingsmåter enn dagens bruk av kjøpekort, men disse er foreløpig ikke særlig utbredt. Internett vil trolig bidra til at det lanseres nye produkter på områdene mikrobetalinger (dvs. småbeløp) og internasjonale betalinger. Endringer i konkurranseintensiteten vil komme både i foretaks- og personsegmentet.

Styrken i relasjonen mellom bank og kunde vil kunne dempe virkningen av økt konkurranse på enkelte produktområder. Dette vil være tilfelle deraom kundenes eller bankenes byttekostnader er store. Bankene vil også bruke IT til å prøve å binde kunden. Informasjon i kundedatabaser kan brukes til å tilpasse produkt og totale produktpakker til kundenes preferanser og premiere lojalitet, noe som også vil kunne gjøre prisstrukturen uoversiktlig. Selv om IT framover vil være et sentralt verktøy i

relasjonsbyggingen, vil imidlertid hovedeffekten av IT trolig være å svekke relasjoner. Relasjonsnedbyggende og konkurranseskjerpene krefter vil f. eks. være firma som spesialisere seg på å hjelpe kunden med å finne fram til de gunstigste tilbudene i markedet. Et viktig teknologisk redskap er “intelligente agenter”, dvs. program som selv leter fram og sammenlikner produktinformasjon fra ulike produsenter. Både kunder, profesjonelle informasjonsbyrå og konkurrerende produsenter vil ha interesse av å ta i bruk slike redskaper.

På kort sikt fører IT-utviklingen først og fremst til et press på bankenes inntjening. Økt konkurranse begrenser bankenes inntekter. På utgiftssiden er trolig den viktigste virkningen at investeringene øker og at høyere avskrivninger bidrar til økte kostnader. År 2000-problemet forsterker investeringsbehovet, og har også ført til at noen banker har fremskyndet planlagte investeringsprosjekt.

Det tar lengre tid å realisere rasjonaliseringsgevinster, og erfaringen så langt er at disse har hatt et forholdsvis beskjedent omfang. Muligheten for å øke inntektsgrunnlaget ved for eksempel utvikling av nye produkter eller ved markedsvekst er trolig relativt begrensede. IT-investeringer gir imidlertid over tid grunnlag for å redusere kostnadene, blant annet gjennom rasjonalisering og nedbygging av filialnett og ved at bankene selv tar i bruk nye distribusjonskanaler. Det er videre grunn til å tro at IT-utviklingen på sikt vil tvinge fram strukturelle endringer i banknæringen.

4.1.2 Felles europeisk valuta gir økt konkurransepress

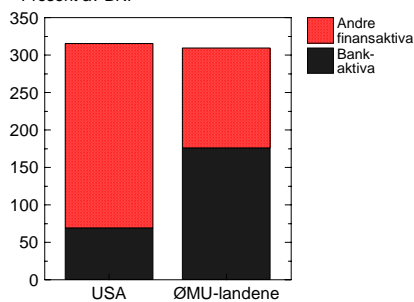
Etableringen av ØMU vil innebære at banksystemet i eurolandene vil utgjøre verdens klart største bankmarked, og det totale finansmarkedet i ØMU-landene - euromarkedet - vil bli nesten like stort som det amerikanske. Etableringen av et finansmarked av en slik størrelse vil skape både muligheter og utfordringer.

En felles valuta vil bidra til større grad av gjennomsiktighet med hensyn til priser og betingelser, en ytterligere senking av etableringsbarrierene, økt konkurranse over landegrensene, og derigjennom også til forsterket konkurranse i bankmarkedene i de enkelte land. Bortfall av valutarisiko, bedre gjennomsiktighet i prisingen, og harmonisering av markedspraksis vil bidra til større dybde og likviditet i verdipapirmarkedene, og dermed trolig også til at kapitalformidlingen i større grad vil gå via verdipapirmarkedet på bekostning av finansinstitusjonene.

Gjennom størrelsen på økonomiene i ØMU vil euroen bli en viktig valuta. Det vil kunne oppstå et press fra bedrifter i euro-sonen om at transaksjoner med land utenfor ØMU skal gjennomføres i euro. For tradisjonell vare- og tjenestehandel med ØMU-landene kan euro derfor i løpet av relativt kort tid bli hovedvalutaen. På noe lengre sikt kan en heller ikke se bort fra at euroen også kan få betydning som oppgjørsvaluta mellom innlendinger.

Figur 4.1
Finansmarkedenes størrelse i USA og ØMU-landene i 1995.

Prosent av BNP

Kilde: IMF

Den mest umiddelbare konsekvensen for banknæringen av en overgang til felles valuta i ØMU-området er bortfall av vekslinger og sikringsforretninger for de berørte valutaene. Konsekvensene for bankene er imidlertid små – DnB har beregnet at mindre enn 10 prosent av valuta-vekslingene vil falle bort for norske banker.

Av større betydning vil trolig tilgangen til betalingsformidling i euro være. Riktignok utgjør ikke betalingsformidling til og fra utlandet noen betydelig inntektskilde for norske banker. Det vil imidlertid kunne få større betydning for inntjeningen dersom innenlandske foretak velger å kjøpe flere tjenester enn bare betalingsformidling i euro fra konkurrerende banker, slik at hele kundeforhold går tapt. Hva slags tilgang norske banker får til ØMU-landenes oppgjørssystem i euro vil dermed kunne ha betydning.

Når det gjelder bankenes utlånsvirksomhet, kan flere forhold trekke i retning av at bankene vil tape markedsandeler – blant annet til utenlandske institusjoner. Utenlandske långivere står i dag for i underkant av 30 prosent av alle utlån til norske foretak. Med økt bruk av euro i norsk næringsliv, og derved større gjennomsiktighet med hensyn til priser og betingelser, vil utenlandske banker trolig bli enda sterkere konkurrenter.

Flere av de store nordiske bankkonsernene definerer Norden som sitt hjemmemarked, og har etablert eller planlegger å etablere filialer i de fleste nordiske land. De største svenske og danske bankene har hittil vært de mest aktive, og til forskjell fra andre internasjonale banker har disse også begynt å interessere seg for markedene for husholdninger og små og mellomstore bedrifter. I Norge gjelder dette særlig Handelsbanken.

Det har i lang tid vært mulig for de største foretakene å foreta låneopptak i obligasjonsmarkedet fremfor gjennom finansinstitusjoner. Et større og mer effektivt obligasjonsmarked i euro vil trolig medføre at noen flere av de store og kanskje også mellomstore foretakene vil kunne oppnå en gunstigere finansiering i dette markedet enn gjennom banker (eller det norske verdipapirmarkedet).

Alt i alt vil trolig innføringen av en felles valuta ha en raskere og mer direkte innvirkning på verdipapirmarkedene og på markedene for store bedrifter, enn på markedene for tradisjonelle banktjenester til husholdninger og små og mellomstore bedrifter. Konsekvensene vil dessuten, ihvertfall på kort sikt, bli mindre for norsk banknæring enn for banker i ØMU-land. Konsekvensene for norsk banknæring av innføringen av euro er grundigere drøftet i egen artikkel annet sted i dette nummer av Penger og Kreditt.

4.2 Resultat- og balanseutviklingen i bankene

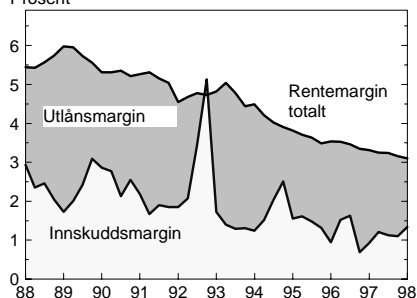
4.2.1 Svakere resultater i bankene

Både forretnings- og sparebankene¹ hadde et svakere resultat av ordinær drift, målt som andel av gjennomsnittlig forvaltningskapital (GFK), i 1997 enn i 1996. Resultatnedgangen skyldtes hovedsakelig lavere rentenetto i begge bankgruppene og høyere bokførte tap i forretningsbankene. Den negative utviklingen i bankenes rentenetto fortsatte i første kvartal 1998, jf tabellene 4.1 og 4.2.

I forretningsbankene var resultatet av ordinær drift svakere i første kvartal 1998 enn i tilsvarende periode i 1997, både nominelt og som andel av GFK. Hovedforklaringen på dette er høyere andre driftskostnader nominelt og lavere rentenetto i prosent av GFK. Sparebankene hadde et spesielt sterkt fall i rentenettoen i første kvartal, etter at denne inntektskilden viste tegn til stabilisering gjennom 1997. Sparebankenes resultat av ordinær drift ble imidlertid bedret i første kvartal 1998 sammenliknet med samme periode i 1997, dels som følge av lavere driftskostnader i prosent av GFK og dels som følge av lavere bokførte tap.

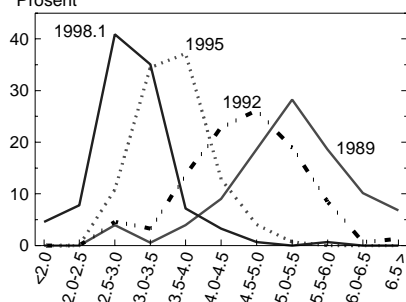
Reduksjonen i bankenes rentenetto skyldes dels et fortsatt fall i rentemarginen, og dels endringer i sammensetningen av bankenes gjeld, som følge av at innskuddene fra kunder ikke vokser like sterkt som utlånene. Denne endringen fører til at den rene finansieringskostnaden for utlånene samlet sett blir høyere. En relativt grov analyse viser at om lag 40 prosent av nedgangen i forretningsbankenes rentenetto fra 1996 til 1997 skyldtes endret balansesammensetning, mens det tilsvarende forholdstallet for sparebankene var om lag 30 prosent.

Figur 4.2
Rentemargin på innskudd, utlån og totalt i forretnings- og sparebankene
Gjennomsnitt
Prosent

Kilde: Norges Bank

Figur 4.3
Rentemarginen i forretnings- og sparebankene
Andel av bankene innenfor intervaller
Prosent

Kilde: Norges Bank

Utviklingen i bankenes utlåns- og innskuddsmarginer er vist i figur 4.2. Figuren viser at det er innskuddsmarginen som har bidratt mest til nedgangen i rentemarginen de siste årene. Dette indikerer at konkurransen om innskuddsmidlene har økt. I første kvartal 1998 falt bankenes gjennomsnittlige utlånsmargin, hovedsakelig som følge av økte pengemarkedsrenter, samtidig som innskuddsmarginen økte. Rentemarginen totalt falt marginalt til 3,1 prosent ved utgangen av kvartalet. I figur 4.3 vises andelen banker innenfor ulike intervaller for rentemarginen. Figuren illustrerer at spredningen i rentemarginer er blitt betydelig mindre de seneste årene. Ved utgangen av første kvartal 1998 hadde 88 prosent av bankene rentemargin under $3\frac{1}{2}$ prosent, mot 77 prosent ett år tidligere.

På grunn av de senere års fall i rentenettoen som andel av GFK, har bankene uttalt mål om å øke inntektene fra andre kilder enn utlåns- og innskuddsvirksomhet. Andre driftsinntekter (som andel av GFK) falt imidlertid betydelig både i forretnings- og sparebankene fra første kvartal 1997 til tilsvarende kvartal 1998. Dette skyldes først og fremst lavere

¹ Forretningsbankgruppen omfatter alle forretningsbanker (morbank Norge) unntatt Postbanken, inklusive utenlandskeide filialer. Sparebankgruppen omfatter de 30 største sparebankene.

inntekter på verdipapiriområdet.

Tabell 4.1. Resultat- og soliditetsutvikling i forretningsbankene

Forretningsbanker	1. kvartal 1998		1. kvartal 1997		1997
	Mill kr	% av GFK	Mill kr	% av GFK	% av GFK
Rentenetto	2727	1,85	2502	1,95	1,94
Andredriftsinntekter	1673	1,13	1647	1,29	1,10
Andre driftskostnader	3012	2,04	2674	2,09	2,13
Driftsresultat før tap	1388	0,94	1475	1,15	0,91
Bokførte tap	-23	-0,02	-88	-0,07	-0,07
Resultat av ordinær drift etter skatt	1399	0,91	1503	1,17	0,93
Kapitaldekning*		10,0		11,3	10,8
Kjernekapitaldekning*		7,4		7,8	7,7

* I prosent av beregningsgrunnlaget

Tabell 4.2. Resultat- og soliditetsutvikling i de 30 største sparebankene

Sparebanker	1. kvartal 1998		1. kvartal 1997		1997
	Mill kr	% av GFK	Mill kr	% av GFK	% av GFK
Rentenetto	2024	2,62	1970	2,92	2,89
Andredriftsinntekter	827	1,07	948	1,25	1,12
Andre driftskostnader	1842	2,39	1771	2,62	2,63
Driftsresultat før tap	1009	1,31	1039	1,54	1,38
Bokførte tap	-24	-0,03	45	0,07	0,07
Resultat av ordinær drift etter skatt	888	1,15	730	1,08	0,94
Kapitaldekning*		12,4		13,6	13,9
Kjernekapitaldekning*		9,7		10,2	10,0

* I prosent av beregningsgrunnlaget

Andre driftskostnader var isolert sett høye også i første kvartal i år. Nominelt var driftskostnadene henholdsvis 13 og 4 prosent høyere enn i tilsvarende kvartal i 1997 i forretnings- og sparebankene. Dette forsterker vårt inntrykk av at bankene står overfor store utfordringer i sine uttalte målsettinger om å dempe kostnadene fremover. I prosent av GFK var det imidlertid en svak nedgang i forretningsbankenes andre driftskostnader, og en relativt stor nedgang i sparebankenes.

Tapsutviklingen vi har sett de siste to-tre årene, med ekstraordinært lave bokførte tap, fortsatte i årets første kvartal da både forretnings- og sparebankene hadde negative tap.

Totalt førte dette til at forretningsbankenes egenkapitalrentabilitet etter skatt ble knapt 17 prosent i første kvartal 1998, mot om lag 21 prosent i tilsvarende kvartal i 1997. I sparebankene var egenkapitalrentabiliteten i første kvartal 1997 og 1998 henholdsvis 16 og 17 prosent.

4.2.2 Kraftig vekst i forvaltningskapitalen – svekket soliditet

Tabell 4.3.
Bankenes balanse. Milliarder kroner og prosent av forvaltningskapitalen (FVK).

Pr. 31.3.1997	Forretn.- banker		Spare- banker	
	mrd .kr	% av FVK	mrd. kr	% av FVK
Likvide midler	123	18	44	12
Utlån	517	77	323	86
Øvrige eiendeler	29	5	9	2
Sum eiendeler	669	100	376	100
Innskudd fra fininst	110	16	45	12
- herav utenlandske	80	12	29	8
Innsk. fra publikum	276	41	225	60
Verdipapirgjeld	141	21	60	16
Annen gjeld	104	16	16	4
Egenkapital	38	6	30	8
Sum gjeld og EK	669	100	376	100

1) Kasse, innskudd i banker, obligasjoner, sertifikater og aksjer

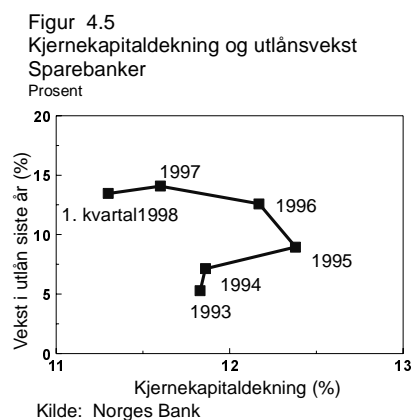
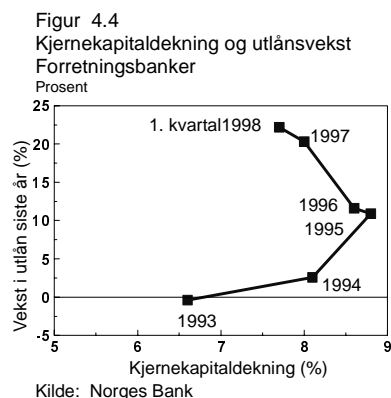
Forretnings- og sparebankene² hadde en meget sterk vekst i utlån til publikum i tolv månedersperioden fram til utgangen av mars 1998, da den var henholdsvis 22,1 og 13,5 prosent. Utlånsvolumet fra bankene samlet til publikum økte med 17,4 prosent, tilsvarende vel 109 milliarder kroner. Flere av forretningsbankene har siden høsten 1997 uttrykt at de ønsker å redusere utlånsveksten fremover, først og fremst for å unngå ytterligere svekkelser av soliditeten. Tall for første kvartal viser imidlertid få tegn til en slik avdemping av utlånsveksten. Også kredittforetak og finansierings-selskaper hadde sterkere utlånsvekst enn kredittveksten samlet, slik at de sammen med bankene har tatt markedsandeler det siste året.

Den sterke utlånsveksten har medført at bankenes soliditet er svekket. Utviklingen i kjernekapitaldekningen og tolv månedersveksten i utlån i forretnings- og sparebankene er vist i figurene 4.4 og 4.5. I perioden 1993 – 1995 styrket banksektoren soliditeten, samtidig som utlånsveksten var moderat. De to siste årene har utviklingen vært annerledes; kjernekapitaldekningen er svekket samtidig som utlånsveksten har tiltatt kraftig. Det er imidlertid store forskjeller mellom bankene. Det er hovedsakelig de største bankene som har en kombinasjon av lav kjernekapitaldekning og høy utlånsvekst.

Kjernekapitaldekningen i forretnings- og sparebankene (morbanker) falt fra henholdsvis 8,6 og 12,2 prosent ved utgangen av 1996 til henholdsvis 8 og 11,6 prosent ved utgangen av 1997. Tall for første kvartal viser at kjernekapitalen falt ytterligere i denne perioden, ned til 7,7 prosent i forretningsbankene og 11,3 prosent i sparebankene. Også kapitaldekningen totalt har falt for begge bankgruppene. De lovbestemte minimumskravene er imidlertid fortsatt oppfylt med god margin.

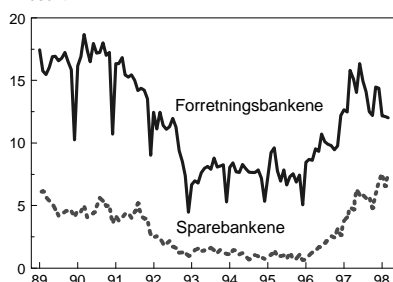
Kombinasjonen av sterk utlånsvekst og en tolv månedersvekst i innskudd fra publikum til bankene på 5 prosent medførte at differansen mellom utlån og innskudd fra publikum økte betydelig i tolv månedersperioden fram til utgangen av mars 1997. Den økte differansen har i stor grad vært dekket av økt opplåning fra utlandet. Bankenes samlede gjeld til utlandet økte i denne tolv månedersperioden med 39 milliarder kroner, og utgjorde da vel 200 milliarder kroner. Av denne økningen var vel 31 milliarder kroner obligasjonsgjeld. Tolv månedersveksten i samlet utenlandsfinansiering var på henholdsvis 16 og 69 prosent i forretnings- og sparebankene.

Utviklingen i kortsiktig innlåning fra utenlandske finansinstitusjoner er vist i figur 4.6. Ved utgangen av mars 1998 utgjorde kortsiktig finansiering fra utenlandske finansinstitusjoner om lag 109 milliarder

² Dette avsnittet bygger på tall fra bankstatistikken. Forretningsbankene er her inklusive Postbanken, men eksklusive filialer av norske banker i utlandet. Alle sparebanker er med.

Figur 4.6
Innskudd fra utenlandske
finansinstitusjoner i prosent av FVK
Prosent

Kilde: Norges Bank

kroner i bankene samlet. Dette tilsvarte vel 10 prosent av GFK for hele banksektoren. Omfanget av kortsiktig finansiering fra utenlandske finansinstitusjoner er svakt redusert i forretningsbankene hittil i år.

Kortsiktig finansiering i utlandet er trolig en mer flyktig finansieringskilde enn innskudd fra innenlandske kunder. Utenlandske finansinstitusjoner kan i større grad betraktes som en homogen gruppe. Hvis det skulle oppstå mistillit til de norske bankenes inntjening eller soliditet, eller forventninger om depresiering av kronkursen, kan utlendingene komme i en situasjon hvor de ønsker å trekke ut sine plasseringer i norske banker. Den økte betydningen av kortsiktig finansiering fra utenlandske finansinstitusjoner gjennom 1996 og 1997, innebærer således økt likviditetsrisiko isolert sett. Den økte likviditetsrisikoen kan bidra til å dempe utlånsveksten i de bankene som ikke kan eller vil øke denne typen likviditetsrisiko. Økt omfang av kortsiktig utenlandsfinansiering har også ført til at bankene trolig vil søke å finansiere en større del av utlånsvirksomheten langsiktig, først og fremst ved å legge ut obligasjonslån i utlandet.

4.3 Fremskrivninger av bankenes resultater og balanser

Med utgangspunkt i utviklingen beskrevet tidligere i rapporten, er det laget fremskrivninger av forretnings- og sparebankenes resultater for perioden 1998 – 2001. Fremskrivningene er laget for å illustrere hvilke konsekvenser ulike utviklingstrekk vil ha for bankenes inntjening og soliditet. Dette er gjort ved å utarbeide et basisalternativ og deretter vurdere følsomheten i forutsetningene for dette alternativet. I tillegg er det utarbeidet et svakt alternativ, der en vurderer konsekvensene av en negativ utvikling i de fleste forutsetningene.

Fremskrivningene er forholdsvis mekaniske og beheftet med stor usikkerhet, og de er ikke ment som en beskrivelse av forventet utvikling. Sentrale forutsetninger for fremskrivningene er blant annet utviklingen i utlånsveksten, rentemarginer, kostnadsutviklingen og tap på utlån.

Det er lagt til grunn en gradvis reduksjon i bankenes årlige utlånsvekst ned mot 9 prosent i 2001. Dette har bakgrunn i blant annet uttalte målsettinger fra bankene om å dempe veksten for å styrke soliditeten, samt forventninger om noe avtakende etterspørsel etter kreditt, i første rekke fra foretakssektoren.

Både forretnings- og sparebankene antas å få noe svekket rentenetto i 1998 og 1999. Dette begrunnes ut fra fortsatt økt konkurranse både på innskudds- og utlånsmarkedet og at innskuddsveksten fortsatt vil være betydelig lavere enn utlånsveksten. I de siste årene har sparing i verdipapirfond og aksjeinvesteringer fått økt betydning. Denne utviklingen antas å fortsette, noe som isolert sett trekker i retning av at innskuddsrentene må øke dersom bankene skal opprettholde et visst nivå på kundeinnskuddene. Både prispresset på innskuddsproduktene og lavere

innskuddsandeler vil føre til økte finansieringskostnader for bankene.

Antakelsen om lavere innskuddsvekst enn utlånsvekst i hele frem-skrivningsperioden resulterer i at differansen mellom innskudd og utlån vokser for hvert år. I basisscenarioet faller forretningsbankenes innskuddsdekning fra 61 prosent ved utgangen av 1997 til om lag 50 prosent ved utgangen av 2001. Sparebankenes innskuddsdekning faller i basis-scenarioet fra 76 prosent i 1997 til vel 60 prosent i 2001.

Bankene har uttalte målsettinger om å øke inntjeningen fra andre områder enn innskudds- og utlånsvirksomheten. I fremskrivningene antas provisjoner og gebyrer å øke i samme takt som forvaltningskapitalen, mens kursgevinster på valuta og verdipapirer holdes stabilt på nivå med gjennomsnittet for de siste fem år.

Det er antatt at kostnadene nominelt sett vil fortsette å øke fremover. Dette skyldes blant annet store utfordringer for bankene innen teknologi og kostnader ved omstruktureringer. Det er etter vår vurdering stor usikkerhet knyttet til kostnadsutviklingen fremover. Som nevnt tidligere mener vi bankene har potensiale til å redusere kostnadene utover det som er lagt til grunn her, men det vil kreve ytterligere tiltak fra bankenes side.

De siste to-tre årene har bankene hatt ekstraordinært lave bokførte tap, blant annet som følge av store tilbakeføringer av tidligere taps-avsetninger. I 1997 hadde bankene netto inntektsføringer av tap på knapt 0,1 milliarder kroner. Analysen av foretakssektoren i avsnitt 3 viser at en etter hvert kan forvente en viss økning i tapene på utlån til foretakssektoren. Det forutsettes derfor en gradvis økning i tapene fremover. Vi understreker at det er knyttet stor usikkerhet til når økningen vil komme, og hittil har tapsutviklingen vært noe gunstigere enn det som tidligere har vært lagt til grunn. I basisscenarioet antas tapene å stige gradvis til 0,5 prosent av netto utlån i 2001, mens vi i det "svake" scenarioet har antatt en gradvis økning i tapene til 0,9 prosent av netto utlån. Økte tap i prosent av utlån tilsier at bankene vil søke å øke utlånsrentene for å kompensere for dette. Dette er fanget opp i basialternativet ved at vi der legger til grunn at marginene på utlån vil øke noe etter hvert som tapsutviklingen normaliseres.

Gitt disse forutsetningene vil, i henhold til basisscenarioet, bankenes driftsresultater før tap falle de nærmeste to årene. Dersom utlånsrentene øker i tråd med tapsutviklingen, kan driftsresultat før tap bedres noe mot slutten av fremskrivningsperioden. Legger en videre til grunn at tapene normaliseres i årene fremover, vil resultat av ordinær drift (etter tap, før skatt) svekkes gjennom hele perioden. Fallet er relativt sterkt de to første årene. Deretter antas resultatet å flate ut på om lag 0,6 prosent av GFK i forretningsbankene og i overkant av 1 prosent i sparebankene.

Med en forutsetning om noe lavere utbytte vil kjernekapitaldekningen i forretningsbankene reduseres fra et årsgjennomsnitt på om lag 8 prosent i

1997 til i underkant av 7 prosent i 2001. Sparebankenes kjernekapitaldekning i 2001 vil være på rundt 11 prosent, mot om lag 12 prosent i 1997. Samtidig vil egenkapitalrentabiliteten svekkes. Det er imidlertid flere forhold som kan medføre en bedre utvikling enn skissert her. For eksempel kan utlånsveksten i årene fremover bli lavere enn antatt, jf bankenes uttalte målsettinger om å dempe veksten for å bedre soliditeten. En annen mulighet er at bankene reduserer kostnadene i større grad enn antatt, og dermed bedrer resultatutviklingen. Bankene kan også øke egenkapitalen ved kapitalutvidelser. Mulighetene for kapitalutvidelser er imidlertid avhengig av at bankene oppnår en tilfredsstillende inntjening.

En stor del av bankenes utlånsvekst de siste par årene er finansiert ved kortsiktig og langsiktig opplåning fra utlandet, jf avsnitt 4.2. Denne utviklingen antas å fortsette ut fremskrivningsperioden. Flere av bankene har gitt uttrykk for at de tar sikte på å finansiere en økende del av utlånsveksten i verdipapirmarkedet. En stadig økende andel av utlånsveksten vil ventelig finansieres ved utleggelse av obligasjoner og sertifikater i utlandet. Likevel er det vår vurdering at det fortsatt vil kunne være en ikke ubetydelig likviditetsrisiko knyttet til denne finansieringen.

Fremskrivningene ut fra basisalternativet illustrerer at bankene i årene fremover vil stå overfor betydelige utfordringer når det gjelder å opprettholde inntjeningen og soliditeten på et tilfredsstillende nivå. Følsomhetsberegningene viser at ytterligere økninger i tapene kombinert med en svakere utvikling i rentenettoen vil gi meget svake resultater i bankene. En slik utvikling vil kreve ytterligere reduksjoner i kostnadsnivået.